

3) самозахист можливий лише тільки від реального посягання, а не уявного. За уявності посягання на права і свободи відсутнє реальне посягання, тобто особа помилково припускає його наявність. У такому разі самозахист не може бути визнаний правомірним, а отже, людина може бути притягнута до юридичної відповідальності (наприклад, за самоуправство);

4) самостійний захист особою її прав, свобод і законних інтересів від незаконного порушення або загрози порушення (від посягання). Неправомірним має визнаватися самозахист від законних дій зацікавлених суб'єктів, а також коли особа навмисно викликала посягання на його права, свободи та законні інтереси;

5) самозахист буде правомірним, якщо в результаті його здійснення завдається шкода тільки тому, хто по-

сягає на права, свободи і законні інтереси, а не іншим особам;

б) відповідність самозахисту характеру і ступеню соціальної шкідливості посягання. Шкода, завдана реалізацією права на самозахист, повинна відповідати реальній або потенційній шкоді, завданій порушенням. Отже, шкода від самозахисту повинна бути сумірною порушенню або загрози порушення права.

Межі, способи й умови є важливими елементами адміністративно-правового механізму реалізації особою її права на самозахист. Проблема вибору найбільш адекватного способу самозахисту відповідних прав наразі стоїть досить гостро, що спричиняє необхідність дотримання принципу всебічності і повноти захисту порушеного права, а також можливості досягнення цілей захисту використанням такого способу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Підсумковий документ Віденської зустрічі представників держав-учасників Наради з безпеки і співробітництва в Європі. Українське релігієзнавство. Тематичний випуск: «Мораль. Релігія. Освіта». 2005. № 4. С. 15.
2. Антоноук О. Заходи самозахисту цивільних прав та інтересів. Підприємництво, господарство і право. 2003. № 6. С. 25–29.
3. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141 (з змінами та доповненнями).
4. Григоров А. Самозащита: понятие и признаки. Государство и право: вопросы теории и практики: вестник костромского государственного технологического университета. 2011. № 1. С. 30–34.
5. Кримінальний кодекс України: Закон від 5 квітня 2001 р. № 2341–III. Офіційний вісник України. 2001. № 21. Ст. 920.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073–X. Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
7. Меркурьев В. Защита жизни человека и его безопасного существования: моногр.; Российская криминологическая ассоциация. М., 2006. 448 с.
8. Крупка Ю. Самозахист як спосіб захисту прав суб'єктів господарювання. Вісник Університету «Україна». 2010. № 1. С. 68–71.
9. Белянская О. Право личности на самозащиту: формы и процедура реализации. URL: <http://rep.barsu.by/handle/handle/314>.
10. Ростовщиков И., Усанова В. Право человека на самозащиту: история и современность: моногр. Волгоград: ГОУ ВПО ВАГС, 2005. 280 с.
11. Зайцева Е. Коллективные формы реализации и защиты основных прав и свобод граждан: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. М., 1993. 19 с.

УДК 342.951

КОРУПЦІЯ В ОРГАНАХ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ

CORRUPTION IN THE ORGANS OF THE PROSECUTOR'S OFFICE OF UKRAINE: NOTIONS, SIGNS

Іванець М.Г.,
здобувач

Міжрегіональної Академії управління персоналом

Статтю присвячено обґрунтуванню концептуальних положень щодо питання визначення корупції в органах прокуратури. Досліджено сутність поняття «корупція» і виявлено її ознаки. Проаналізовано наявні підходи до запобігання і протидії корупції.

Ключові слова: корупція, запобігання корупції, прокуратура, прокурор, орган прокуратури.

Статья посвящена обоснованию концептуальных положений по вопросу определения коррупции в органах прокуратуры. Исследована сущность понятия «коррупция» и определены её признаки. Проанализированы существующие подходы к предотвращению коррупции и противодействию ей.

Ключевые слова: коррупция, предотвращение коррупции, прокуратура, прокурор, орган прокуратуры.

The article is devoted to the substantiation of conceptual provisions on the issue of corruption in prosecutors' offices. The essence of the notion "corruption" is investigated and its features are revealed. The existing approaches to the prevention and counteraction of corruption are analyzed.

Key words: corruption, prevention of corruption, prosecutor's office, prosecutor.

Постановка проблеми. Аналіз публікацій, присвячених боротьбі з корупцією в органах прокуратури, засвідчує досить поверхневе розуміння цього явища науковцями і його трактування зазвичай як перегляд функціонального змісту діяльності цього органу, а також теоретичних напрацювань системи заходів, які повинні зменшити рівень корупції. Буквальний переклад терміна «корупція» з латини означає «псування» чого-небудь. Недарма цей тер-

мін поширився в термінологічному обігу юристів, правоохоронців, у державній сфері та серед звичайних людей. Псування державного механізму або правоохоронної системи має руйнівні наслідки для держави, яка скочується до рівня співіснування людей для наживи та домінування над іншими людьми. Сучасна демократична та розвинута держава не може собі дозволити перебувати в режимі співіснування та терпимості із цим явищем. Кожен орган

публічної влади або правоохоронний орган намагаються створити умови, за яких мінімізація корупції приведе до формування нової якості діяльності, а також відновить довіру з боку суспільства. Однак не в усіх це виходить, і не кожна структура досягає успіхів у цій сфері. Серед багатьох причин невдач варто зазначити недостатнє наукове забезпечення та супроводження антикорупційної сфери держави загалом і проблем окремих органів зокрема.

Принагідно варто зазначити, що наукові роботи, присвячені розгляду різних аспектів функціонування прокуратури, її компетенції й організації роботи, дослідженню прокурорської системи загалом, проблемних моментів законодавства про прокуратуру, припадають на передреформацийний період, а отже, ґрунтуються на законодавстві тих часів. Проблемам діяльності органів прокуратури приділяли увагу в роботах такі вчені, як: О. Бандурка, С. Гречанюк, Ю. Грошевий, В. Долежан, М. Косюта, М. Курочка, А. Любович, І. Марочкін, С. Попович, Н. Рибалка, М. Руденко, М. Тищенко, В. Шуба, П. Шумський, М. Якимчук та ін.

Метою статті є розгляд загальнотеоретичних питань визначення корупції в органах прокуратури в умовах відомчої реформи.

Виклад основного матеріалу. Проблема корупції в органах влади і державного управління набула глобального і системного характеру. Крім того, корупція в сучасний період стала непереборним бар'єром на шляху соціально-економічних перетворень, а також державно-правових реформ. Наслідки корупції прямо або побічно позначаються на життєдіяльності практично кожного громадянина нашої країни. Внаслідок цього негативного явища в органах влади й управління суб'єкти господарювання зазнають непоправних витрат, які істотно стримують їхнє економічне зростання й інноваційний розвиток. У зв'язку із цим на боротьбу з корупцією в даний час спрямовані всі державно-правові засоби й інститути, однак належного результату в справі протидії корупції, з огляду на причини як об'єктивного, так і суб'єктивного порядку, державі досягти поки не вдалося [1].

На жаль, варто погодитися з тим, що в Україні корупція кризового типу вразила всі сфери суспільного життя та стала безпосередньою загрозою конституційним правам і свободам громадян. Наслідком високого рівня корупції в українському суспільстві стала зневіра людей у справедливості системи державного управління та місцевого самоврядування, у чесності та порядності правоохоронних органів і суддів [2]. На додаток до цього варто зазначити, що враження корупційної структури, покликаних протидіяти корупційним процесам, істотно знижує ефективність антикорупційної боротьби. Залучені в корупційні схеми окремі співробітники правоохоронних, наглядових і контролюючих органів, особливо ті, що посідають керівні посади, здатні паралізувати оперативну-розшукову, слідчу та перевірочну роботу, звести нанівець зусилля великих професійних колективів, посилити недовіру громадян країни до органів влади, призвести до втрати її авторитету і престижу державної служби [3]. Розглянемо окремі підходи до визначення корупції, що дозволить нам говорити про особливості її проявів в органах прокуратури України.

Р. Тучак правову природу корупції розуміє через триаду: політичний аспект втілюється в проникненні осіб кримінальної орієнтації в структури політичної влади та використанні їхніх можливостей для задоволення власних злочинних потреб; соціально-економічний аспект полягає в спотворенні (викривленні) корумпованим держапаратом рішень держави із соціально-економічних питань, а також у численних випадках допуску кримінальних елементів до економічних важелів управління; правовий аспект корупції характеризує лобювання інтересів у процесі законотворчої діяльності [4, с. 203–209].

Розвиток корупційних економічних відносин у системі взаємодії держави й суспільства є результатом неефектив-

ності наявних інститутів, що змушують індивіда шукати паралельних шляхів реалізації власних економічних інтересів. Зазвичай неефективність інститутів зумовлена невідповідністю правових і законодавчих норм об'єктивним законам розвитку національного господарства [5, с. 13].

Соціальний вимір корупції, з урахуванням її морально-психологічних характеристик, має найбільш потужний негативний потенціал, оскільки масштабність цього явища створює аномальне викривлення етико-правових міжособистісних інтеракцій, коли корупція сприймається як соціальна норма суспільної поведінки та взаємовідносин влади, публічної адміністрації та членів громадянського суспільства. У доктрині вважається, що саме така психологічна атмосфера була притаманна радянському суспільству та що специфікою «світсько-радянського» суспільства тривалий час був принцип «ти – мені, я – тобі». Отже, значна частина населення країни буквально увірвала в себе ці принципи та нерідко дотримувалася їх, до того ж здебільшого в тих умовах інакше не можна було «дістати дефіцит», створити, здійснити, кудись влаштуватися тощо. У цьому контексті на сучасному етапі розвитку українського суспільства саме активна участь громадськості в протидії охарактеризованим вище негативним проявам слугуватиме основою для взаємовідносин держави, її інститутів, посадових та службових осіб з особами в природно-правовому та позитивно-правовому вимірах із метою задоволення публічного інтересу й особистих потреб легальними засобами [6, с. 79].

В. Максимов визначає корупцію як неправомірне умисне використання публічними посадовими особами атрибутів своєї посади, тобто положення, повноважень і впливу, з метою розкрадання, неправомірного присвоєння чи отримання переваг, вигод, майна, коштів, цінних паперів або інших предметів для себе, інших фізичних або юридичних осіб, активний і пасивний підкуп публічних посадових осіб національних, іноземних держав та публічних міжнародних організацій [7, с. 230].

У правовій літературі поширена думка щодо наявності двох підходів до визначення поняття «корупція». Так, у широкому сенсі це поняття позначає негативне явище, притаманне публічному апарату управління, що полягає в деградації владних структур, умисному використанні державними та муніципальними службовцями, іншими особами, уповноваженими на виконання державних функцій, власного службового становища, статусу й авторитету займаної посади з корисливою метою для особистого збагачення чи в групових інтересах. Інший підхід (вузьке розуміння) є типовим щодо визначення корупції як ситуації, коли посадова особа ухвалює протиправне рішення (іноді рішення, морально неприйнятне для громадської думки), з якого має користь інша сторона (наприклад, фірма, що забезпечує собі завдяки цьому рішення державне замовлення всупереч встановленій процедурі), а власне посадовець отримує незаконну винагороду від цієї сторони. Типовою є така ситуація: ухвалюється рішення, що порушує закон чи неписані суспільні норми, обидві сторони діють за взаємною згодою, отримують незаконні вигоди й переваги, обидві намагаються приховати власні дії [8].

Згідно з концептуальним підходом до розуміння правової сутності корупції: 1) корупція можлива лише у сфері реалізації публічної влади; 2) корупційні відносини складаються щодо виконання (реалізації) особою, офіційно наділеною владою чи службовими повноваженнями, владних (службових) повноважень; 3) корупція полягає в неправомірному використанні особою, уповноваженою на виконання функцій держави, наданої їй влади або службового становища; 4) суб'єктом корупції є особа, уповноважена на виконання функцій держави (суб'єктом корупційних відносин іноді може бути й інша особа); 5) корупційними визнаються лише такі неправомірні дії особи, наділеної владою чи відповідними службо-

вими повноваженнями, які вчиняються із прямим умислом і спрямовані на задоволення корисливого або іншого особистого інтересу такої особи, або інтересу третіх осіб [9, с. 25]. Якщо проаналізувати зміст р. 2 дисертації М. Мельника, то побачимо, що автор робить висновок про часте отождолення змісту термінів «корупція» і «хабар». Сучасні наукові розроблення здебільшого відійшли від такого підходу, нині домінує концепція ширшого розуміння категорії «корупція».

Насправді, мабуть, кількість дефініцій та основних підходів до розуміння корупції нескінченна, проте варто визначити власні узагальнення, які стосуються категорії корупції:

1. Незважаючи на переважання згадок про те, що корупція – явище системне, здебільшого автори досліджень не говорять про здатність цього явища пристосовуватися до трансформацій суспільного та державного життя. Саме адаптація до нових умов здійснення публічного управління, нових управлінських методів і форм діяльності, нового законодавства – показник системності. Як раз цей показник також говорить про те, що явище корупції і заразом впливає негативно на всі процеси в державі, породжує злочинні наслідки. Адаптація корупції як її особливості також свідчить про неможливість здійснення ефективної діяльності щодо запобігання їй та протидії цьому явищу.

2. У сучасних умовах явища корупції мають особливу природу, яка пов'язана з високим ступенем її публічності, суспільного резонансу, медійного розголосу. На такому тлі результативність антикорупційної діяльності залишається вкрай низькою, що також говорить про квазіправоохоронний зміст антикорупційної діяльності спеціально уповноважених на те суб'єктів.

3. Соціальна й економічна шкода від корупційних діянь є тим індикатором, що свідчить про ефективність усієї системи публічної влади та вказує на перспективи розвитку самої держави.

4. Громадськість відіграє ключову роль у питаннях виявлення корупційних явищ та резонансу щодо них, однак якісного впливу на ці процеси інститути громадянського суспільства не мають, що разом із досить помітною інертністю населення та зовнішньою загрозою для держави спричиняє ефект «мовчазної згоди» людей із негативними наслідками корупції. Окремі ж радикальні акції, зі свого боку, призводять до порушення закону, що також розбалансовує державний і суспільний устрій.

5. Покращення ситуації щодо зменшення корупції ми пов'язуємо зі зміною на краще соціальної й економічної ситуації в Україні, а головне, із суттєвим збільшенням ефективності правоохоронної антикорупційної діяльності спеціальних суб'єктів.

6. Отже, широке розуміння корупції ми пов'язуємо з деформацією окремих публічних відносин, наслідком якого є створення девіантних стандартів публічно-владної діяльності, що, у свою чергу, зумовлюють зміну у формуванні й інтерпретації правової, соціальної, економічної систем держави, що спричиняє суттєві порушення закону, руйнацію довіри суспільства до інститутів держави, розбалансування компетенційних та функціональних можливостей держави, її поступову деградацію, що по суті є загрозою національній безпеці.

Вузький зміст корупції – діяльність окремих публічних службовців, приватних осіб, спрямована на задоволення їхніх потреб через використання власних можливостей, зумовлених спеціальним правовим статусом (державного службовця, правоохоронця тощо). Корупційне явище – кластер корупційної поведінки, що визначає прояв здатності за допомогою власних повноважень та особливостей правового статусу впливати на конкретну ситуацію з метою отримання переваг та вигоди.

Нормативне визначення корупції надано в Законі України «Про запобігання корупції», яким передбачено,

що корупція – використання особою, зазначеною в ч. 1 ст. 3 цього Закону, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей із метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди, чи прийняття обіцянки / пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб, або відповідно обіцянка / пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ч. 1 ст. 3 цього Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам із метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей [10].

Аналіз закону України «Про прокуратуру» свідчить про відсутність у ньому чітких засад, визначення та призначення антикорупційної діяльності в системі органів прокуратури. Зважаючи на законодавство України у сфері запобігання корупції, а також актуальність зменшення проявів корупції в досліджуваних органах, вважаємо за необхідне формування окремого розділу закону України «Про прокуратуру», в якому треба зазначити правові передумови антикорупційної діяльності в системі прокуратури України.

З огляду на те, що працівник прокуратури, як будь-яка особа, є членом соціуму і, цілком природно, пов'язаний приватними або діловими відносинами із значною кількістю фізичних та юридичних осіб, на службі неодмінно можуть траплятися ситуації, в яких приватний інтерес буде суперечити службовим (посадовим) повноваженням [11]. Тому пропонуємо в загальному вигляді та в контексті нормативного розуміння досліджуваної категорії корупцію в органах прокуратури визначити як використання прокурором органом прокуратури (особою, зазначеною в ст. 15 Закону України «Про прокуратуру») наданих йому повноважень чи пов'язаних із ними можливостей із метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди, чи прийняття обіцянки / пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб, або відповідно обіцянка / пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у ст. 15 Закону України «Про прокуратуру», або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам із метою схилити прокурора до протиправного використання наданих йому службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей.

Взаємоузгодження термінологічного ряду законодавства про прокуратуру та запобігання корупції дозволить уникнути проблем правового та процесуального характеру, передусім у діяльності спеціально уповноважених суб'єктів, запобігання корупції в цих органах, адже для сучасної діяльності прокуратури характерне врегулювання багатьох питань, які стосуються й антикорупційного напрямку, на рівні відомчого правового регулювання, що неприпустимо і суперечить закону.

Це підтверджується позицією Т. Хабрієвої, яка зазначає, що «легальні визначення корупції, безсумнівно, сприяють боротьбі з нею. Визначення корупції дозволяє окреслити сферу відносин як предметну область, на яку може бути спрямована антикорупційна державна політика, вибрані відповідні засоби та інструменти протидії, в тому числі правові» [12, с. 27; 13].

Висновки. До ознак, що характеризують корупцію як явище в діяльності органів прокуратури, варто віднести такі:

1. Явище, зумовлене професійною діяльністю прокурора. На відміну від загального розуміння корупції як соціального явища, у даному разі прояви корупційної поведінки можуть бути пов'язані зі здійсненням повноважень, передбачених законом.

2. Ієрархічність потенційних корупціонерів та взаємоузгодженість рівня корупції з рівнем посади прокурора. Ідеться про те, що чим більша за рівнем впливу посада, тим корупційні здатності прокурора, який обіймає цю посаду, вищі порівняно зі здатностями прокурорів нижчого рівня.

3. Переважна наближеність до сфери кримінальної юстиції, що передбачає корупційні можливості як щодо осіб, що вчинили злочини чи правопорушення, так і щодо самих правоохоронних органів, що розслідують такі правопорушення.

4. Наявність функцій та повноважень, що передбачають можливість обмеження прав людини й інших суб'єктів, які підкріплені системою заходів примусового характеру.

5. Таємний характер, який інколи межує із зухвалістю, спричинений безкарністю.

6. Корисливий та протиправний характер, який не завжди пов'язаний із матеріальними вигодами, але завжди шкодить інтересам служби та держави загалом, а також формує додатковий негативний імідж прокуратури в суспільстві.

7. Наявність спеціальних інституцій або структурних підрозділів, що здійснюють антикорупційну діяльність у межах системи прокуратури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Калита И. Деятельность органов прокуратуры по противодействию коррупции: дисс. ... канд. юрид. наук: спец.: 12.00.11 «Судебная деятельность, прокурорская деятельность, правозащитная и правоохранительная деятельность». М., 2013. 218 с. URL: <http://www.dissercat.com/content/deyatelnost-organov-prokuratury-po-protivodeistviyu-korrupsiy#ixzz5LCpt0q7j>.
2. Лавренюк Ю. Стан та шляхи реалізації антикорупційної політики України.
3. Сторчилова Н. Коррупция в органах внутренних дел и ее предупреждение: дисс. М., 2010. 194 с. URL: <http://www.dissercat.com/content/korrupsiya-v-organakh-vnutrennikh-del-i-ee-preduprezhdenie#ixzz5LEp6BTHZ>.
4. Тучак Р. Корупція як соціально-правове явище. Актуальні проблеми державного управління. 2006. № 3 (30). С. 203–209.
5. Астафьев В. Коррупция как особая форма экономических отношений в обществе: автореф. дисс. ... канд. экон. наук: спец. 08.00.01 «Экономическая теория». Тамбов, 2010. 22 с.
6. Глушко Є. Доктринальне розуміння корупції в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2015. Випуск 34. Том 2. С. 76–79.
7. Максимов В. О перспективах имплементации Конвенции ООН против коррупции и Конвенции об уголовной ответственности за коррупцию в Российской Федерации. Преступность и проблемы борьбы с ней: материалы Междунар. науч.-практ. конф., Нижний Новгород, 23 февраля 2007 г. / под общей ред. А. Долговой, В. Каныгина. М.: Российская криминологическая ассоциация, 2007. С. 228–245.
8. Трепак В. Особливості дефініції поняття «корупція». Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2015. № 4 (97). С. 181–196.
9. Мельник М. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право»; Національна академія внутрішніх справ України, Київ, 2002. 33 с.
10. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700–VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 49. Ст. 2056.
11. Рекомендації щодо запобігання виникненню реального чи потенційного конфлікту інтересів у діяльності працівників органів прокуратури та шляхи його врегулювання (схвалено 20 вересня 2017 р., протокол № 6).
12. Хабриева Т. Научно-правовые проблемы противодействия коррупции. Правовые инновации в сфере противодействия коррупции: материалы Первого Евразийского антикоррупционного форума и VII международной школы-практикума молодых ученых юристов (Москва, 30–31 мая 2012 г.) / отв. ред.: Л. Андриченко, А. Цирин. М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения при правительстве РФ; Юридическая фирма «Контракт», 2012.
13. Боднарчук О. Адміністративно-правові засади протидії корупції у Державній кримінально-виконавчій службі України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2016. 438 с.